Göçün Unutulmaz Gerçeği Üzerine

Biz iş gücü çağırdık, insanlar geldi

Evrakların mürekkebi henüz kurumadan Türkiye'nin dört bir yanından insanlar umut yüklü bavullarını toplamaya başlamıştı. Bu anlaşmayı Bonn'daki bürokratlar bir iş akdi olarak okudu; Erzurum'dan, Konya'dan, Sivas'tan kalkan insanlar ise onu yeni bir hayatın ilk cümlesi olarak.

SELMA ONATER, DARMSTADT

1961: Evraklar imzalandı, insanlar yola çıktı.

30 Ekim 1961. Bonn'un diplomatik sayfiye kenti Bad Godesberg'de iki devlet yetkilisi masaya oturdu ve tarihin seyrini değiştirecek bir belgeyi imzaladı: Türk-Alman Iş gücü Mübadelesi Anlaşması. Evrakların mürekkebi henüz kurumadan Türkiye'nin dört bir yanından insanlar umut yüklü bavullarını toplamaya başlamıştı. Bu anlaşmayı Bonn'daki bürokratlar bir iş akdi olarak okudu; Erzurum'dan, Konya'dan, Sivas'tan kalkan insanlar ise onu yeni bir hayatın ilk cümlesi olarak.

Oysa bu başlangıç, kendiliğinden doğmamıştı. Türk işçilerinin Almanya ile tanışması resmî anlaşmadan dört yıl önce, 1957'de başlamıştı: 12 kişilik küçük bir sanatkâr grubu Almanya'ya gitmişti ve arkalarından gelenler çoğaldıkça bu seyahati düzenli bir sisteme bağlamak kaçınılmaz hâle gelmişti. Almanya'nın Türkiye ile imzaladığı bu anlaşma, aslında bir zincirin son halkasıydı: İtalya ile 1955'te, İspanya ve Yunanistan ile 1960'ta benzer belgeler zaten masadan geçmişti. Fas 1963'te, Portekiz 1964'te, Tunus 1965'te, Yugoslavya ise 1968'de bu zincire eklenecekti.

Alman tarafının hesabı açıktı. İkinci Dünya Savaşı Almanya'nın genç erkek nüfusunu büyük ölçüde tüketmişti; hayatta kalanlar ya yeniden silah altına alınıyor ya da geç yaşta eğitime yöneliyordu. Öte yandan ülke, Wirtschaftswunder — ekonomik mucize — diye anılacak olağanüstü bir kalkınma döneminin içindeydi. Otoyollar, fabrikalar, konutlar hızla yükseliyor ama bu inşaatı sürdürecek eller yoktu.[4] Türkiye'nin sunduğu çözüm zamanında ve hızlıydı.

Vagonlar değil, umutlar doluydu

Türk devleti ise kendi hesabını farklı tutuyordu. Yurt içindeki işsizlik ve yoksulluk baskısı yüksekti; sınırlı sanayi altyapısı bu fazla nüfusu emecek kapasitede değildi. Dışarıya giden her işçi, cebinde döviz biriktirip geri döndüğünde hem aile geçimini hem de ülkenin döviz rezervini güçlendirecekti. İki tarafın çıkarı örtüştü. Anlaşma imzalandı. İnsanlar yola çıktı.

İlk işçi kafilelerini taşıyan trenler İstanbul Sirkeci'den kalktığında, vagonlarda sıkışıp giden insanların çoğu hayatlarında ilk kez yurt dışına çıkıyordu. Gidecekleri yer belirsizdi, dil bilinmezdi, dönüş tarihi muğlaktı. Almanya'nın Köln, Münih, Stuttgart, Duisburg gibi sanayi kentlerindeki işçi yurtları —Wohnheime— onları bekliyordu: Metal ranzalar, ortak tuvaletler, dar koridorlar. Bir odayı bazen sekiz, bazen on kişi paylaşıyordu.

Bu insanların büyük çoğunluğu madende, çelik fabrikasında, montaj bandında çalışıyordu; Almanya'nın *"kirli"* ve tehlikeli işlerini üstleniyordu. 1961-1973 yılları arasında yalnızca Almanya'ya göç eden Türk işçi sayısı 649.000'e ulaştı; Fransa'ya 56.000, Avusturya'ya 37.000, Hollanda'ya 25.000 işçi gönderildi. Bu rakamlarla Almanya, toplam göçün yüzde sekseninden fazlasını tek başına karşıladı.

Anlaşmanın öngördüğü çalışma süresi kısaydı: bir yıl, zaman zaman iki. Almanya işçiyi geçici olarak istiyordu. Türkiye ise onun tecrübeyle dolup taşacağına ve bir gün geri döneceğine inanıyordu. Her iki devlet de yanılıyordu.

Biz iş gücü çağırdık — ama insanlar geldi

İsviçreli yazar Max Frisch, 1965 yılında gazeteci Alexander J. Seiler'in İsviçre'deki İtalyan misafir işçileri konu alan Siamo italiani adlı belgesel kitabına ön söz yazdı. O ön sözde şu cümleyi kurdu:

"Wir riefen Arbeitskräfte, es kamen Menschen."

(Biz iş gücü çağırdık, insanlar geldi.) — Max Frisch, 1965

Bu cümle, söylendiği andan itibaren dönemin en keskin sosyal eleştirisine dönüştü. Frisch yalnızca göçmen emeğini değil, göçmen insanını yok sayan bir sistemi teşhis ediyordu: Devletler ve ekonomiler insanı beden olarak hesaplamıştı; ama o beden, bir aileyi, bir hafızayı, bir kültürü, bir hayat özlemini taşıyordu. Bu cümle daha sonra Almanya eski Başbakanı Willy Brandt tarafından da defalarca alıntılandı çünkü Türk işçilerin kalıcı aile birleşimi süreciyle bu sözler mükemmel bir örtüşme içindeydi.

23 Kasım 1973'te Almanya, OPEC petrol krizinin yarattığı ekonomik baskıyla birlikte yabancı işçi alımını durdur-

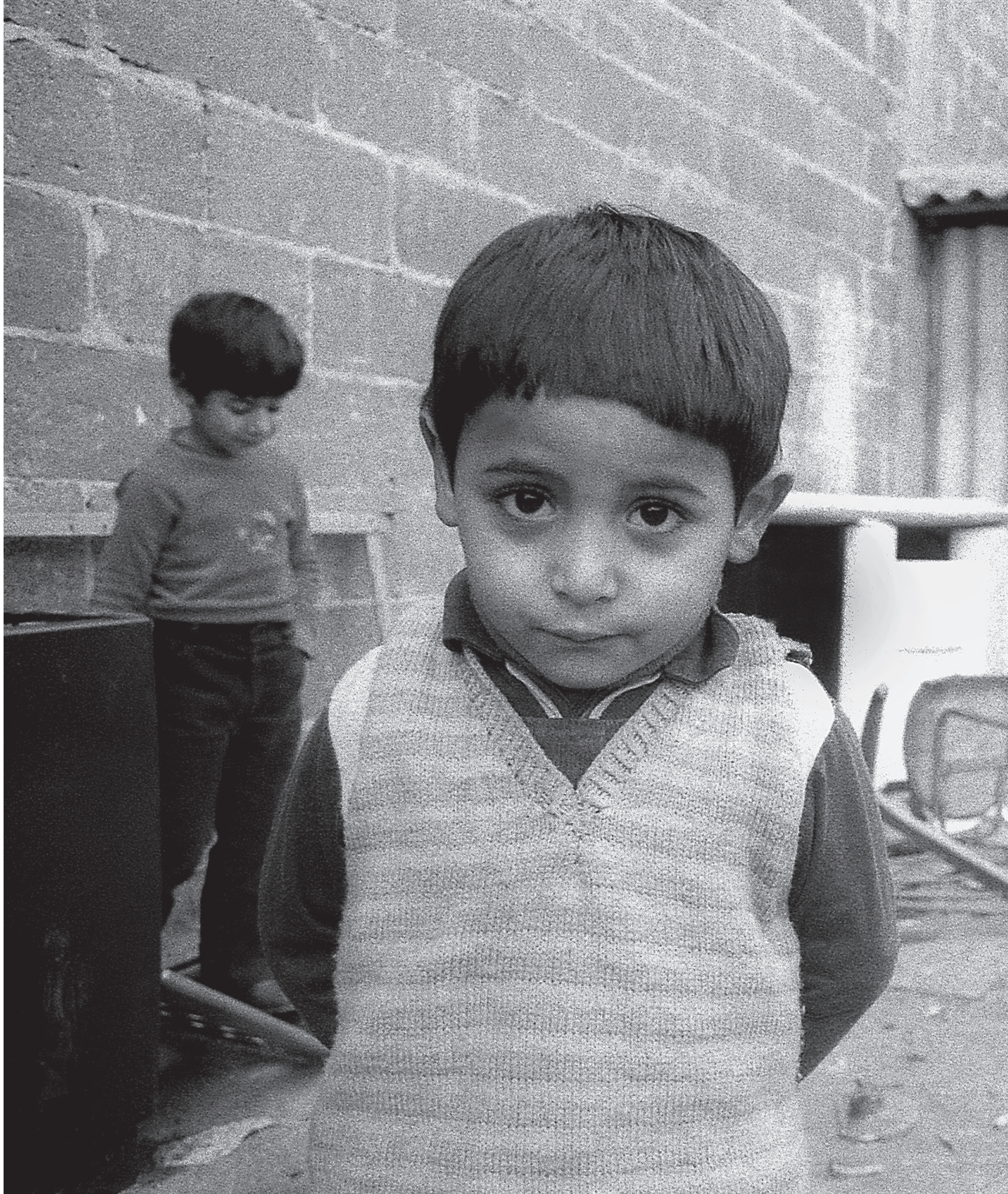

Foto: Mehmet Ünal